

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ І ХАРАКТЕРИСТИКА ЇЇ КОМПОНЕНТІВ

THE CONTENT OF PEDAGOGICAL CULTURE OF FUTURE SOCIAL WORKERS AND CHARACTERISTICS OF ITS COMPONENTS

У статті проаналізовано педагогічну культуру як наукову категорію, а також обґрунтовано потребу формування педагогічної культури у майбутніх соціальних працівників. Доведено потребу вдосконалення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти. У професійній підготовці чільне місце має посідати педагогічна культура майбутнього фахівця. Встановлено, що складність формування педагогічної культури майбутніх соціальних працівників полягає в тому, що їхня професійна підготовка має обмежену педагогічну складову частину, адже вони ґрунтовно не вивчають дисципліни педагогічного циклу. Розглянуто підходи науковців до висвітлення змісту наукової дефініції «педагогічна культура». У процесі дослідження проаналізовано три аспекти трактування педагогічної культури: діяльнісний, індивідуальний і соціальний. Педагогічну культуру ми вважаємо найвищим проявом професійної освіченості та професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери, оскільки саме на рівні педагогічної культури може проявитися індивідуальність кожного студента. З'ясовано, що педагогічна культура майбутнього соціального працівника відображає тип педагогічного впливу на соціальне оточення (клієнтів, колег, партнерів) під час виконання професійних обов'язків, систему цінностей та особистісні позиції. У методологічному контексті педагогічну культуру складає сукупність особистісних рис, гуманістична спрямованість діяльності, творче професійне мислення, здатність до ефективного спілкування як із колегами, так і з клієнтами, підвищення соціальної відповідальності за свою діяльність. На основі узагальнення наукової інформації у структурі педагогічної культури майбутніх соціальних працівників пропонуємо виокремити мотиваційно-ціннісний, когнітивно-аксіологічний, конативно-діяльнісний, рефлексивно-особистісний компоненти. У практичному контексті представлена узагальнена характеристика цих компонентів.

Ключові слова: педагогічна культура, про-

фесійна підготовка, майбутні соціальні працівники, зміст, характеристика, компоненти.

It is analyzed in the article the pedagogical culture as a scientific category. Also it is justified the need for the pedagogical culture formation among future social workers. It is proved the need to improve the future social workers training in higher educational institutions. The pedagogical culture of the future specialist should occupy the leading place in the professional training. It is established that the complexity of the pedagogical culture formation of future social workers is that their vocational training has a limited pedagogical component, since they do not thoroughly study the discipline of the pedagogical cycle. There are considered the approaches of scholars to the coverage of the scientific definition of "pedagogical culture". There are analyzed, in the course of the research, three aspects of the interpretation of pedagogical culture: activity, individual and social. We consider pedagogical culture to be the highest level of professional education and professional competence of future specialists in the social sphere, since can be manifested at the level of pedagogical culture of each student's individuality. It was found out that the pedagogical culture of the future social worker reflects the type of pedagogical influence on his social environment (clients, colleagues, partners) during the performance of his professional duties. a system of values and personal attitudes. Pedagogical culture, in the methodological context, consists of a set of personality traits, humanistic orientation of activity, creative professional thinking, the ability to communicate effectively with colleagues and clients, increasing social responsibility for their propose to distinguish cognitive-axiological, conative-activity, reflexive personality components, on the basis of generalization of scientific information in the structure of the pedagogical culture of future social workers. It is presented the practical context a generalized description of these components.

Key words: pedagogical culture, professional training, future social workers content, characteristics, components.

УДК 378:37.091.12:36-051]:005.336
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-13-1-14>

Келемен А.В.,
здобувач кафедри соціології
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
директор
Карпатського інституту підприємства
ВНЗ «Відкритий міжнародний
університет розвитку людини «Україна»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Українське суспільство потребує суттєвого вдосконалення соціальної політики та покращення якості надання соціальних послуг населенню. Відтак підвищується потреба у вдосконаленні професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти (далі – ЗВО), які у майбутньому зможуть якісно надавати увесь спектр соціальних послуг. У процесі реалізації професійної діяльності соціальні працівники виконують чималий спектр професійних обов'язків, безпосередньо пов'язаних із соціальними послугами, для своїх клієнтів, котрі перебувають у складних жит-

тєвих обставинах. Чільне місце у професійній підготовці має посідати педагогічна культура.

Для того, щоб компетентно надавати клієнтам соціальну допомогу та консультування, здійснювати соціальний захист, соціальну профілактику, реалізовувати пропедевтичну і просвітницьку діяльність, майбутні соціальні працівники повинні бути компетентними фахівцями, оволодіти уміннями й навичками делікатного вирішення проблем клієнтів. У нашому баченні у повному обсязі весь спектр професійних обов'язків зможе зреалізувати лише той фахівець, який володіє високим рівнем педагогічної культури у спілкуванні як

зі своїми колегами чи партнерами, так і зі своїми клієнтами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Практичні аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних працівників проаналізовані у публікаціях І. Зверєвої, А. Капської, І. Козубовської, Г. Лактіонової, Л. Міщик, В. Поліщук, Є. Холостової та ін. Теоретичні та практичні питання формування професіоналізму майбутніх соціальних працівників вивчали І. Грига, І. Мигович, В. Корнецьук, Н. Кабаченко, І. Мельничук, С. Тополянський, О. Тополь, Ю. Швалб та ін.

У процесі вивчення означеного кола питань встановлено, що особлива увага до проблеми педагогічної культури почала приділятися з початком розробки культурологічного напрямку у філософії, соціології, педагогіці та психології. Так, у працях Л. Бондар, О. Гайченко, Л. Ковальчук, Т. Колодько, Н. Панькової, В. Приходька, П. Щербаня розглянуто психолого-педагогічні підходи до характеристики сутності педагогічної культури вчителя. Цінними також вважаємо напрацювання О. Онаць [7] і В. Приходько [9] щодо практичного змісту педагогічної культури педагогічних кадрів і практичних шляхів їх формування. Наголосимо, що багатогранність підходів науковців до сутності та змісту педагогічної культури педагогів встановлюють її різноманітні прояви у навчально-пізнавальній діяльності студентів, однак лише опосередковано є дотичними до нашого дослідження та не розкривають усієї повноти питання педагогічної культури майбутніх соціальних працівників. Однією з найбільш гострих суперечностей, виявлених нами, вважаємо суперечність між потребою наближення української соціальної сфери до світових стандартів надання соціальних послуг клієнтам і не розробленими належним чином методичними засадами організації такої професійної підготовки майбутніх фахівців, яка б забезпечила високий рівень педагогічної культури ще під час навчання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Встановлено, що складність формування педагогічної культури майбутніх соціальних працівників полягає в тому, що їхня професійна підготовка має обмежену педагогічну складову частину, адже вони ґрунтовно не вивчають дисципліни педагогічного циклу. Відтак студенти спеціальності 231 «Соціальна робота» під час навчання у ЗВО не мають змоги усвідомити потребу педагогічної культури для якісного міжособистісного спілкування як зі своїми клієнтами, так і в колі своїх колеґ-співробітників чи партнерів. Наголосимо й на тому факті, що під час виробничих практик студенти помічають, що їм не вистачає теоретичних знань і практичних умінь для спілкування з «проблемними» клієнтами, і це теж підтверджує значимість педагогічної культури у професійній діяльності. Як наслідок, виникає потреба у форму-

ванні в майбутніх соціальних працівників усіх компонентів педагогічної культури ще під час навчання. Саме цим аспектам і буде присвячена наша публікація.

Мета та завдання статті – обґрунтувати значення педагогічної культури у професійній діяльності майбутніх соціальних працівників, визначити й охарактеризувати її компоненти.

Виклад основного матеріалу. Ідеалом професійної підготовки майбутніх фахівців усіх спеціальностей у ЗВО є морально автономна, суспільно спрямована, творча, вільна і відповідальна особистість. У найбільш загальному контексті вибір педагогічних засобів для реалізації такого ідеалу, головним чином, детермінується установками на розуміння природи людини як носія духовної культури, активного члена соціуму, його становлення й саморозвитку, саморегуляції, самовизначення, що потребує організації виважених педагогічних відносин в освітньому процесі, які характеризуються взаєморозумінням, взаємоповагою, взаємодопомогою, підтримкою і високим рівнем педагогічної культури.

Формування педагогічної культури у майбутніх соціальних працівників виступає нині своєрідним фактором, що визначає культурність не лише фахівця соціальної сфери, але й усіх осіб, котрі перебуватимуть у професійній взаємодії з ним. У цьому контексті підтримуємо Т. Іванову, яка аргументовано доводить, що культура – дзеркало, в якому людина бачить себе і в якому вона впізнає себе, більше того, у неї є нагальна потреба бачити себе зі сторони [2, с. 32]. Тому нині актуалізується необхідність проведення семантичного аналізу змісту наукової дефініції «педагогічна культура», що є дихотомічним явищем, котре нерозривно зв'язує дві суспільні системи – педагогіку і культуру – та потребує тлумачення як у системі педагогіки, так і в системі культури.

Насамперед відзначимо, що педагогічну культуру в кінці ХХ ст. науковці розглядали у декількох площинах. По-перше, як частину соціальної практики у сфері взаємовідносин поколінь, де накопичуються певні традиції та норми взаємовідносин; по-друге, як галузь людського знання, що охоплює педагогічні концепції, теорії, норми, цінності, ідеї; по-третє, як діяльність учителя – суб'єкта педагогічної культури [1, с. 69]. Ці площини не втратили своєї цінності й залишилися актуальними і нині.

У процесі дослідження з'ясовано, що є три аспекти трактування педагогічної культури: діяльнісний, індивідуальний і соціальний. Так, у діяльнісному аспекті педагогічна культура розглядається як сутнісна характеристика способу життя, особливостей педагогічної системи, як процес її руху до нового якісного стану. В індивідуальному аспекті педагогічну культуру можна трактувати як прояв сутнісних властивостей особистості, що передбачає ефективне спілкування, тоді як у соціальному

аспекті педагогічна культура постає як явище соціальне, що розглядається як характеристика основних особливостей педагогічної взаємодії поколінь, а також виступає як засіб педагогізації соціального середовища.

Для повноти дослідження наведемо конкретні погляди науковців на головну дефініцію нашого дослідження. Зокрема, заслуговують на увагу погляди І. Ісаєва, котрий вбачає у педагогічній культурі фахівця міру і спосіб творчої самореалізації його особистості у різних видах діяльності, спрямованої на засвоєння, передавання і створення педагогічних цінностей і технологій. Учений пропонує вписати поняття професійно-педагогічної культури в категоріальний ряд: культура особистості викладача, культура педагогічної діяльності, культура педагогічного спілкування [3, с. 24]. У дослідженні П. Щербань зазначено, що педагогічна культура є частиною загальнолюдської культури, в якій найбільш повно відображені духовні та матеріальні цінності освіти й виховання, а також способи творчої педагогічної діяльності, необхідні для обслуговування історичного процесу зміни поколінь, соціалізації особистості та здійснення освітньо-виховного процесу [12, с. 16]. У підручнику В. Ягупова наголошено, що педагогічна культура передбачає «оволодіння педагогом педагогічним досвідом людства, ступінь його досконалості в педагогічній діяльності, досягнутий рівень розвитку його особистості» [13, с. 168].

У нашому розумінні педагогічну культуру можна вважати найвищим проявом професійної освіченості та професійної компетентності майбутніх фахівців, котрі надаватимуть соціальні послуги, оскільки саме на рівні педагогічної культури може проявитися індивідуальність кожного студента. Педагогічна культура майбутнього соціального працівника відображає тип педагогічного впливу на соціальне оточення (клієнтів, колег, партнерів) під час виконання професійних обов'язків, систему цінностей та особистісні позиції. Відтак педагогічну культуру особистості характеризує сукупність особистісних рис, гуманістична спрямованість діяльності, творче професійне мислення, здатність до ефективного спілкування як із колегами, так і з клієнтами, підвищення соціальної відповідальності за свою діяльність.

Інтерпретуючи позицію Н. Маслової, котра зазначає, що орієнтація на культуру педагогічної праці – це орієнтація на формування цілісного світогляду педагога [5, с. 207], можемо зазначити, що орієнтація на педагогічну культуру майбутнього соціального працівника – це нагальна потреба спрямованості на формування усіх її компонентів ще у процесі здобуття освіти у ЗВО. Вважаємо, що формування педагогічної культури у майбутніх соціальних працівників необхідно розглядати як складову частину професійної підготовки, яка спря-

мовується на вдосконалення їхнього особистісно-професійного розвитку.

Погоджуємося із С. Чорною [11] у тому, що формування педагогічної культури особистості потребує виокремлення основних структурних складників. Проведений аналіз наукової літератури на предмет структурування компонентного складу педагогічної культури дає нам можливість констатувати різноманітність підходів. Так, В. Кравцов [4, с. 25–26] виокремив такі структурні компоненти: духовний; систему професійно значущих знань; професійні, психолого-педагогічні та комунікативні уміння та навички; здатність до творчої праці; професійно значущі види особистісної культури; активну життєву позицію, потребу у самовдосконаленні. На наш погляд, заслуговує на увагу думка Н. Нікітіної, яка у структуру педагогічної культури вводить таку складову частину, як професійно-особистісне самовизначення майбутнього фахівця. Феномен професійно-особистісного самовизначення авторка розглядає як стрижневий компонент професійної культури особистості, що охоплює: усвідомлення себе суб'єктом життя і професійної діяльності; наявність стійкої системи професійно-ціннісних орієнтацій; професійно-особистісні перспективи щодо професійно-ціннісних смислів, цілей, планів; позитивну професійну «Я-концепцію», готовність до самопізнання, саморозвитку і самореалізації, особистісного і професійного самовдосконалення, до самовизначення у проблемних ситуаціях професійної життєдіяльності [4, с. 79]. Слушним вважаємо доповнення, яке ми знайшли у публікації В. Сластьоніна [10, с. 33–38]. Науковець зазначає, що всі компоненти педагогічної культури у тій чи іншій формі мають містити рефлексивні механізми. На цій підставі він пропонує виділяти рефлексивну складову частину. Ми врахували також пораду Н. Пахомової про доцільність внесення проектної діяльності у структурні складники педагогічної культури, оскільки це свідчить про вміння самостійно осмислювати фахівцем професійні задачі та «знаходити, висвітлювати і вирішувати можливі суперечності у практичній діяльності; розглядати різні позиції щодо розв'язання одного і того ж питання» [8, с. 40].

На основі узагальнення наукової інформації [4; 8; 10; 11] у структурі педагогічної культури майбутніх соціальних працівників пропонуємо виокремити мотиваційно-ціннісний, когнітивно-аксіологічний, конативно-діяльнісний, рефлексивно-особистісний компоненти. Так, мотиваційно-ціннісний компонент відображає наявність стійких внутрішніх мотивів здійснення професійно-педагогічного самовдосконалення і самовиховання. Він охоплює уміння виявляти пізнавальну активність і різнобічність особистісно-професійних інтересів. До цього компонента віднесено активну гуманістичну позицію майбутнього фахівця соціальної сфери, він передбачає наявність ціннісних орієнтацій (віру в ефективність

виховного впливу на клієнтів, що перебувають у складних життєвих ситуаціях; прагнення бути еталоном людини високої загальної культури, нести добро і гуманність).

Когнітивно-аксіологічний компонент, насамперед, базується на системі пізнання, що охоплює методологічні (знання загальних принципів, підходів організації соціальної роботи з різними групами клієнтів); теоретичні (знання змісту, форм, методів і закономірностей діяльності з особистістю, котра опинилася у складних життєвих обставинах); методико-технологічні (знання з психолого-педагогічних дисциплін, які допомагають налагодити педагогічно виважене спілкування). Цей компонент передбачає сформованість розуміння цінності людського життя та наявність почуття справедливості, вимогливості, принциповості; наявність уміння бути терплячим і завжди володіти собою у будь-якій ситуації та постійно контролювати себе, управляти своїми емоціями і володіти своїм настроєм, виявляти до себе вимогливість, адекватно сприймати критику; бути коректним і толерантним у взаємовідносинах із колегами і клієнтами.

Когнітивно-діяльнісний компонент ґрунтується на сформованості широкого спектра практичних умінь: комунікативних (творчого оперування, аналізу і сприймання інформації; конструювання толерантного спілкування, організації довірливих стосунків із клієнтами і колегами, формування почуття співпереживання; активного слухання, цілеспрямованого впливу і самоаналізу); організаційно-діяльнісних (організувати себе та допомагати налагоджувати життєдіяльність клієнтів; володіти педагогічною технікою налагоджування позитивного мікроклімату на робочому місці, самостійно й оригінально осмислювати професійні задачі; створювати ситуації, які сприятимуть розвитку клієнтів; володіти педагогічним тактом, витримкою, терпінням; демонструвати високу моральну культуру поведінки).

Рефлексивно-особистісний компонент базується на розвинутих особистісних якостях і передбачає здатність об'єктивно оцінювати власну діяльність, а також професіоналізм своїх колег, уміння оцінити ефективність соціальних заходів; вміння аналізувати свої професійні успіхи й оцінювати ризики від невдалих вчинків. Цей компонент передбачає сформовані уміння самостійно приймати рішення і нести за них відповідальність, а також комплексно аналізувати ситуації, в яких перебувають клієнти, та педагогічно виважено оцінювати рівень їхніх потреб і своїх можливостей.

Підсумовуючи, наголосимо, що для того, аби професія соціального працівника стала актуальною, майбутній фахівець повинен наповнювати смислове поле своєї професійної діяльності цінностями, нормами і зразками інших професій (педагога, психолога, консультанта), інших сфер

людської діяльності (філософії, мистецтва), які включають педагогічну культуру.

Висновки. Педагогічна культура є особливим феноменом; вона виступає основним чинником, що впливає на процес професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, і розуміється нами як інтегративна характеристика ефективного впливу на соціальне оточення (клієнтів, колег, партнерів); охоплює гуманістичну спрямованість психолого-педагогічної підготовки, сформовані уміння трансформувати набуті знання у нові ситуації реалізації соціальної політики. Педагогічна культура є мірилом творчої самореалізації у різних видах професійної діяльності соціального працівника та його спілкування, спрямованих на створення, засвоєння і передавання педагогічних цінностей під час надання клієнтам соціальних послуг. У подальших дослідженнях плануємо висвітлити діагностичний інструментарій для з'ясування стану сформованості компонентів педагогічної культури майбутніх соціальних працівників і розробити механізми їх удосконалення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Захарченко Е.Ю. Педагогическая культура и культурно-образовательная ситуация. *Педагогика*. 1999. № 3. С. 69–73.
2. Иванова Т.В. Культура педагогического общения : монография. Киев : ЦВП, 1999. 357 с.
3. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя : учебное пособие. Москва : Издательский центр «Академия», 2002. 208 с.
4. Кравцов В.О. Вимоги професійної культури вчителя в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського. *Педагогіка і психологія*. 2004. № 1 (42). С. 28–34.
5. Маслова Н.В. Ноосферное образование : монография. Москва : Инст. холодинамики, 2002. 338 с.
6. Никитина Н.Н. Становление культуры профессионально-личностного самоопределения учителя : монография. Москва : Прометей, МГПУ, 2002. 316 с.
7. Онаць О. Педагогічна культура керівника. *Директор школи. Шкільний світ*. 2012. № 2. С. 4–9.
8. Пахомова Н.Ю. Проектное обучение. Методист. 2004. № 4. С. 39–46.
9. Приходько В. Педагогічна культура: заняття з елементами тренінгу (для вихователів дошкільних закладів). *Психолог дошкілля*. 2018. № 10. С. 4–17.
10. Слостенин В.А. Рефлексивная культура и профессионализм учителя. *Дайджест педагогічних ідей та технологій «Школа-парк»*. 2005. № 3/4. С. 32–38.
11. Чорна С.С. Компоненти педагогічної культури викладача вищого навчального закладу. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія : *Педагогіка і психологія*. Ялта : РВВ РВНЗ КГУ, 2007. Вип. 10. Ч. 2. С. 114–120.
12. Щербань П. Педагогічна культура та її значення в суспільстві. *Рідна школа*. 2004. № 7–8. С. 16–19.
13. Ягупов В.В. Педагогіка : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2003. 560 с.